

Florin Sterian

DEFICIENȚE DEFINIȚIONALE ÎN *DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE (DEX)**

Apărut în anul 1975, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)* a cunoscut câteva modificări ulterioare, pe care am dori să le punctăm în preambulul demersului nostru. Acestea au constat în publicarea unui *Supliment* în 1988 („devenit necesar ca urmare a dezvoltării firești a vocabularului uzual”), a unei a doua ediții în 1996 („având la bază prima ediție, revăzută și îmbogățită prin introducerea cuvintelor din *Supliment* și din alte surse lexicale”), a unei „ediții revăzute și adăugite” (2009), care, pe lângă „punerea de acord ... cu normele ortografice, ortoepice și de punctuație (sic!) din ediția a II-a a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* ...”, beneficiază și de o aducere la zi a inventarului lexical prin introducerea în lista de cuvinte a termenilor noi, înregistrați în *DOOM*², precum și a definițiilor acelor termeni care aparțin unor domenii de mare interes și de actualitate pentru publicul larg (informatică, finanțe, religie, drept, medicină etc.)”. (Toate citările de până acum aparțin prefetelor respectivelor apariții editoriale.) În fine, ultima operare (2012) în corpusul definițional al *DEX*-ului a constat într-o „ajustare” reclamată de principiile așa-numitei „corectitudini politice”.

Ținem să precizăm de la bun început că în această întreprindere a noastră nu avem în atenție lipsurile (consecință a dinamicii limbii) din lista de cuvinte, precum și de sensuri ale termenilor înregistrați în dicționarul de care ne ocupăm aici. Necesitatea unei radicale actualizări din acest punct de vedere este evidentă pentru orice utilizator avizat.

De asemenea, mărturisim că, în vederea întocmirii acestui material, nu am procedat la o parcurgere integrală a *DEX*-ului. Prezenta lucrare se bazează pe observațiile noastre rezultate din utilizarea dicționarului în cauză în activitatea lexicografică specifică pe care o desfășurăm, precum și ca urmare a consultării sale ocazionale. În consecință, apreciem ca necesară și precizarea că scopul acestui text nu este de a inventaria erorile depistate de noi în dicționarul pe care îl avem aici în atenție (o asemenea abordare ar fi condus, de altfel, la un material de proporții considerabile), ci de a arăta natura acestora – desigur, prin intermediul unor exemple.

* Textul de față a fost scris cu câțiva ani în urmă și avea în vedere cea mai nouă ediție (la vremea respectivă) a dicționarului în cauză. El a fost prezentat (oral) într-un cadru științific restrâns și, din anumite considerente, am hotărât să nu predăm materialul pentru publicare. Ceea ce a determinat schimbarea acestei decizii este apariția unei noi versiuni a *DEX*-ului (2016), care, din păcate, îi menține textului nostru o actualitate neștirbită.

*
* *

DEX-ul are, în primul rând, așa cum îi spune și numele, un caracter explicativ. Vom începe, așadar, cu problemele de natură definițională din punctul de vedere al *sensului*. Iată două exemple privind tematica sportului (de altfel, un domeniu cu destule inadvertențe de factură semantică în dicționarul de care ne ocupăm aici):

HALF-TIME s.n. **Repriză sportivă**¹.

În realitate, semnifică, la întrecerile sportive alcătuite din două părți egale ca durată (reprize), **pauza** dintre aceste reprize.

SCOR, *scoruri*, s.n. ♦ *Scor alb* = **meci nul**.

De fapt, înseamnă **scorul 0 la 0**. „Meci nul” se referă la o întrecere sportivă încheiată la egalitate, indiferent de scor (0–0, 1–1, 2–2 ș.a.m.d.).

Alte câteva definiții neconforme cu realitatea:

TAIFÛN, *taifunuri*, s.n. Vânt foarte puternic, cu furtună și cu vârtejuri, care **ia naștere în partea de apus a Oceanului Pacific și se manifestă** mai ales în estul Asiei și în estul Americii de Nord.

Cunoașterea unei geografii elementare te face să te întrebi cum este posibil acest lucru.

OU, *ouă*, s.n. *Oul piciorului* = os proeminent care **unește laba piciorului cu partea de jos a femurului**.

Desigur, o anomalie, din punct de vedere anatomic.

MACÁZ, *macazuri*, s.n. Dispozitiv montat la **bifurcarea a două linii** de tren, tramvai sau metrou **pe firul electric aerian**, care permite trecerea vehiculului de pe o linie pe alta.

O altă problemă pe care am dori să o semnalăm este cea a definițiilor care se contrazic, una dintre acestea fiind, evident, incorectă (sau incompletă):

FĂLCĂ, *fălci*, s.f. **1**. Fiecare dintre cele două oase ale feței în care sunt fixați dinții; **(la oameni) maxilar; (la animale) mandibulă**.

MANDÍBULĂ, *mandibule*, s.f. **1**. **Maxilar inferior (la om și animale)**.

RĂȘINĂ, *rășini*, s.f. Nume generic dat unor substanțe lipicioase, inflamabile, **secrete de diferite plante**, mai ales conifere, sau produse pe cale sintetică.

ȘÉLAC, s.n. **1**. **Rășină** naturală (**de origine animală**) sau produsă sintetic, folosită la prepararea unor lacuri, a cerii roșii etc.

De asemenea, există, în *DEX*, unele formulări definiționale pe care le apreciem a fi cel puțin echivoce:

AMFIBRÁH, *amfibrahi*, s.m. Unitate ritmică formată, în metrica antică, dintr-o silabă lungă precedată și urmată **de două silabe** scurte. ♦ Unitate ritmică alcătuită, în metrica modernă, dintr-o silabă accentuată precedată și urmată **de două silabe** neaccentuate.

Formularea clară (ca să nu zicem corectă) ar fi fost **de câte o silabă scurtă/ neaccentuată**.

Uneori, probabil ca urmare a lipsei de atenție, pot lua naștere situații care, prin paronimie, ajung să frizeze grotescul:

RETROVÉRSIE, *retroversii*, s.f. (Med.) Înclinare a uterului posterior către **sacru**. (**SÁCRU**¹, *Á, sacri, -e*, adj. **1**. Cu caracter religios; privitor la religie, care aparține religiei. ♦ Sfânt. ♦ *Foc sacru* = vocație, talent. **2**. Fig. Care inspiră sentimente de

¹ Menționăm că marcarea – pe tot parcursul acestui material – cu caractere îngroșate a unor cuvinte din definițiile utilizate exemplificator ne aparține.

venerație; scump. **SĂCRUM** s.n. Os triunghiular [²format din cinci vertebre sudate] situat în partea inferioară a coloanei vertebrale și care, împreună cu oasele pelviene, formează bazinul.)

(Corect, desigur, **sacrum**.)

DAMF, *damfuri*, s.n. (Fam.) Miroz dezagreabil, caracteristic (de alcool) pe care îl **exaltă** cineva sau ceva. (**EXALTĂ**, *exălt*, vb. I. 1. Tranz. și refl. A [se] înflăcăra peste măsură; a [se] entuziasma. 2. Tranz. [Rar] A slăvi, a proslăvi, a glorifica. **EXALĂ**, *exăl*, vb. I. Tranz. 1. A emite, a împrăștia, a degaja vapori, mirosuri etc.; a emana [1]. 2. Fig. A exterioriza, a manifesta, a exprima.)

(Corect – **exală**.)

În ceea ce privește ultima ediție a *DEX*-ului (2009), alterarea sensului poate avea drept cauză lipsa actualizării:

HÚSÁŞ, *husăși*, s.m. (Înv. și reg.) Numele unei vechi monede ungurești de argint, care a circulat și la noi, mai ales în Transilvania, în **veacul trecut**.

(E vorba, în fapt, de secolul al XIX-lea.)

*
* *

Un alt fenomen nedorit întâlnit în *DEX* și la care am dori să ne referim este cel al **redundanței**. Astfel, primul aspect pe care îl avem în vedere este utilizarea superflua a mărcii diatehnice atunci când domeniul de referință reiese cu claritate din cuprinsul definiției pe care o precedă:

BABÓI, *baboi*, s.m. (Iht.) 1. Denumire generică dată **peștilor** de apă dulce.

LÍMBÁ (Iht.) *limbă-de-mare* = **pește** marin cu corpul oval și asimetric, cu ambii ochi situați pe o singură parte (*Solea nasuta*).

(Iht. = ihtiologie; **IHTIOLOGÍE** s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studierea **peștilor**; ihtiografie.)

OOTÉCÁ, *ooteci*, s.f. (Entom.) Pungă în care sunt închise oăle (sic!) la **insectele** ortoptere.

PSEUDOSCORPIÓN, *pseudoscorpioni*, s.m. (Entom.) **Insectă** asemănătoare cu scorpionul, fără coadă și fără venin.

RĂȚIȘOĂRĂ, *rățișoare*, s.f. 2. (Entom.) Gen de **insecte** coleoptere lungi, brunecenușii, cu rostrul lăjit, asemănător cu ciocul de rață, care atacă porumbul, sfecla, ovăzul etc. (*Tanymecus*).

(Entom. = entomologie; **ENTOMOLOGÍE** s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul **insectelor**.)

(Aici am dori să marcăm și o altă fațetă a redundanței în *DEX*, sintagme precum **insecte ortoptere** sau **insecte coleoptere** prezentând un caracter pleonastic; iar pe de altă parte, folosirea adjectivală a termenilor desemnând respectivele ordine de insecte nu se poate justifica în toate cazurile, nefiind înregistrată la locul alfabetic unde se face glosarea acestora:

COLEOPTÉR, *coleoptere*, s.n. [La pl.] Ordin de **insecte** cu patru aripi dintre care cele două superioare (elitre), întărite, au rol de protecție pentru celelalte două, care sunt subțiri, membranoase și servesc la zbor; [și la sg.] **insectă** care face parte din acest ordin.)

² În situațiile în care definițiile ilustrative preluate din *DEX* conțineau paranteze rotunde și au fost încadrate în lucrarea noastră într-un context delimitat, la rândul său, de paranteze rotunde, le-am transformat pe primele în paranteze drepte.

PLACÉBO s.n. (Farm.) **Medicament** (sau preparat) inactiv prescris fie pentru a-i face plăcere pacientului, fie în scopuri experimentale, pentru a studia efectele **farmaceutice** ale **medicamentului** și reacțiile psihice ale pacientului.

(Farm. = farmacie; farmacologie; **FARMACÍE**, *farmacii*, s.f. **1.** Știință care se ocupă cu prepararea, păstrarea, controlul și distribuirea **medicamentelor**. **FARMACOLOGÍE** s.f. Știință care se ocupă cu studiul originii, proprietăților fizice și chimice, compoziției, clasificării și acțiunii terapeutice a **medicamentelor** asupra organismului.)

CINÉ-VERITÉ s.n. (Cin.) Gen de **cinematografie** care acordă mare importanță improvizăției și își propune să surprindă realitatea în toată spontaneitatea ei.

(Cin. = cinema; cinematografie.)

Din păcate, un fenomen lingvistic întâlnit pe scară largă în *DEX* este *pleonasmul*. Cităm, dintr-o listă altminteri foarte lungă:

BIOGÉN, -Ă, *biogeni*, -e, adj. ♦ (Substantivat, n.) **Îngrășământ agricol** obținut din culturi de bacterii bogate în azot. (**ÎNGRĂȘĂMÂNT**, *îngrășăminte*, s.n. Gunoi organic, băligar de vite sau produs mineral, folosite pentru a mări fertilitatea solului **agricol**.)

BUDĂI, *budăie*, s.n. (Reg.) **2.** Trunchi scobit, întrebuințat ca **ghizd la fântână**. (**GHIZD**, *ghizduri*, s.n. **1.** Perete făcut din bârne, piatră, tuburi etc., cu care se căptușește o **fântână** pe dinăuntru. **2.** Împrejmuire de piatră, de bârne etc. în jurul unei **fântâni** de la sol în sus; colac.)

DEFLORĂ, *deflozez*, vb. I. Tranz. A rupe **membrana himenului** în urma unui act sexual, a unui examen ginecologic sau a unei intervenții chirurgicale, a face să-și piardă virginitatea; a dezvirgina. (**HÍMEN**, *himene*, s.n. **Membrană** care închide, parțial, vaginul la virgine.)

DEMÉNȚĂ, *demențe*, s.f. **Alienație mintală**; nebunie. (**ALIENĂȚIE** s.f. [Livr.] Termen generic pentru orice boală **mintală**; nebunie, demență.)

HÂRDĂU, *hârdaie*, s.n. Vas făcut din **doage de lemn**, dintre care două pot fi mai lungi și găurite, servind ca toarte, folosit la păstrarea sau la transportarea lichidelor; ciubăr.

(**DOĂGĂ**, *doage*, s.f. **1.** Fiecare dintre bucățile **de lemn** [puțin încovoiate] care formează corpul unor vase strânse în cercuri.)

HÂRȚI¹ interj. (În expr.) *Hârți încoace* (sau *încolo*), *scârți încolo*, exprimă o încercare nereușită de a **urni din loc** un lucru greu. (**URNÍ**, *urnesc*, vb. IV. Tranz. și refl. A [se] mișca, a [se] deplasa [cu greu] **din locul unde se află**.)

HIDROTROPÍSM, *hidrotropisme*, s.n. Mișcare de orientare a rădăcinilor plantelor superioare și a **miceliilor de ciuperci** spre locurile mai umede ale solului. (**MICÉLIU**, *micelii*, s.n. Sistem de filamente subțiri și ramificate care alcătuiește aparatul vegetativ al majorității **ciupercilor**.)

IEFTINĂTĂTE s.f. Calitatea de a fi ieftin; situație caracterizată prin **prețuri ieftine**. (**IEFTIN**, -Ă, *ieftini*, -e, adj. **1.** Care are un **preț** [relativ] mic, care nu costă scump.)

(De altfel, și definiția-martor utilizată de noi conține un pleonasm – **costă scump**.)

LIPÍ, *lipesc*, vb. IV ♦ Spec. A închide un plic, umezindu-i marginea cleioasă și **suprapunând-o peste** cealaltă margine. (**SUPRAPÚNE**, *suprapun*, vb. III. Tranz. A așeza, a pune un lucru deasupra altuia; a plasa, a așeza ceva **peste** altceva.)

LUCEÁFĂR, *luceferi*, s.m. 2. Fig. Epitet dat unui om **ilustru cu calități deosebite**. (**ILÚSTRU**, -Ă, *ilustru, ilustre*, adj. Strălucit, celebru, vestit prin **calitățile sale deosebite**.)

RODOPSÍNĂ s.f. (Biol.) Albumină prezentă în **retina ochiului**. (**RETÍNĂ**, *retine*, s.f. Membrană internă, nervoasă, a globului **ocular**, sensibilă la lumină, alcătuită din mai multe straturi de celule, pe care se formează imaginea vizuală.)

SURGÚCI, (1) *surguciuri*, s.n., (2) *surguci*, s.m. 1. S.n. **Panaș din pene** (de struț) împodobit cu pene scumpe, purtat la turban sau la ișlic de sultani, de înalți demnitari turci sau de unii domni români. (**PANÁȘ**, *panașe*, s.n. Mănunchi de **pene**¹ [colorate] care împodobeau altădată [în unele țări și astăzi] chipiul sau coiful militarilor, turbanul unor demnitari etc.; penaj. ♦ P. gener. Mănunchi de **pene**¹ folosit ca podoabă.)

(De remarcat că în acest caz pleonasmul ar fi putut fi evitat deschizând paranteza puțin mai devreme: „Panaș [din pene de struț]“, situație în care informația suplimentară despre pasărea de la care provin cel mai adesea penele ar fi permis apariția termenului în această combinație de cuvinte. Iar în altă ordine de idei, se impune și corecția că nu are cum să fie vorba de **pene** scumpe, ci de **pietre** scumpe.)

Cu precizarea că, la rigoare, putem reproduce din *DEX* sute de exemple de definiții conținând formulări pleonastice, mai oferim doar două asemenea mostre:

MANGÁL, (2) *mangaluri*, s.n. Expr. *A târnosi mangnul = a pierde vremea în zadar*.

(De menționat, în acest caz, că nu se poate ști dacă e vorba de **mangal** sau de **mangan**.)

VIS, (1) *vise*, (2, 3) *visuri*, s.n. 3. Fig. **Iluzie deșartă**.

Și, la finalul acestei părți a lucrării noastre, iată și definiția din *DEX* a termenului „pleonasm”:

PLEONÁSM, *pleonasme*, s.n. Eroare de exprimare constând în folosirea alăturată a unor cuvinte, expresii, propoziții etc. care **repetă** în mod inutil **aceeași** idee.

De asemenea, tot în planul redundanței, am dori să marcăm și repetiția, cel puțin supărătoare, de factură *tautologică*:

CHÍȘITĂ, *chișițe*, s.f. Încheietură a piciorului, deasupra **copitei**, la animalele cu **copite**.

ESCÁRPĂ, *escarpe*, s.f. Baraj **antitanc** realizat prin săparea de taluzuri în versanții îndreptați spre inamic, pentru a mări panta și **a împiedica trecerea tancurilor**.

POLIBUTADIÉNĂ s.f. (Chim.) Polimer **sintetic** folosit sub formă de cauciuc **sintetic**.

*
* *

DEX-ul se dorește a fi și un dicționar al limbii române cu caracter general. Cu alte cuvinte, este de așteptat ca în definițiile formulate să nu fie folosite vocabule care să nu primească, la rândul lor (în postură de cuvânt-titlu), o definiție în lucrarea de care ne ocupăm aici (și nu ne referim, desigur, la nume proprii). Însă acest fapt nu se petrece întotdeauna. Iată câteva exemple (e vorba de cuvintele marcate cu caractere îngroșate):

CORNURÉLE s.n. pl. Colțișoare, **unghiulețe**.

ECTOPLÁSMĂ, *ectoplasme*, s.f. **2**. Substanță spirituală pe care spirițiții susțin că o emană mediile în timpul transei; **teleplasmă**.

EXOĞÍRĂ, *exogire*, s.f. Gen fosil de lamelibranhiate cu valvele inegale și **umboanele** răsucite în spirală, existent în jurasicul superior.

GIUVAIERGERIE, (2) *giuvaiergerii*, s.f. **1**. Arta **giuvaiergeritului**.

GUANÍNĂ s.f. (Chim., Biol.) Bază azotată **purinică**, prezentă în țesuturi animale și derivate organice.

HANZÉLA, *hanzele*, s.f. Instalație de fabricat bomboane, caramele, având ca elemente principale o mașină de **rolat**, un dispozitiv de ștanțare și o pompă cu care se introduce umplutura.

HIDROGÉN s.n. ◇ *Hidrogen fosforat* = combinație a fosforului cu hidrogenul, care se prezintă ca un gaz incolor, foarte toxic; **fosfină**.

HIDRÚRĂ, *hidruri*, s.f. ◇ (Chim.) *Hidruură de bor* = **boran**.

IMAGOLOGÍE s.f. Ramură a **sociopsihologiei** care cercetează sistematic reprezentările pe care le au popoarele sau clasele sociale despre ele însele.

IMPRÓPRIU, **-IE**, *improprii*, adj. **2**. Necorespunzător, **nerecomandabil**, **neindicat** (pentru ceva).

(De altfel, numai cuvintele formate prin intermediul prefixului „ne-” utilizate în definiții și care nu se regăsesc ca „întrări” în dicționar sunt de ordinul zecilor.)

ONANÍE² s.f. 1. Producere a plăcerii sexuale, la bărbat, prin autoexcitare; masturbație, onanism, **malahie**.

ORT¹, *orți*, s.m. (Înv. și pop.) ◇ *Ortul starostesc* (sau *vătășesc*) = taxă specială în Moldova (sau, respectiv, în Țara Românească) plătită unui staroste pentru vinul adus la vânzare în târguri.

Și prezentăm și o situație în care pe bună dreptate vocabula în cauză nu este înregistrată în calitate de cuvânt-titlu în dicționar, locul său găsindu-se, din punctul nostru de vedere, undeva pe traseul dintre etimologia populară și hipercorectitudine – în orice caz, ea neaparținând limbii literare și prin urmare neavând ce căuta într-o definiție perifrastică:

AMIDÍNĂ, *amidine*, s.f. Substanță organică pe bază de amidă, folosită în **medicamentație**.

Sunt și situații în care utilizarea în definiții a unor termeni nu are acoperire în definiția pe care aceștia o primesc, la rândul lor, la locul lor alfabetic. Astfel, se întâlnesc în *DEX* cazuri (deloc puține) în care un cuvânt este utilizat cu o valoare gramaticală nemenționată la locul unde este definit. Un asemenea exemplu am oferit mai sus (vezi **RĂȚIȘOARĂ**), dar mai reproducem unul, având astfel prilejul să marcăm și comiterea unui dublu pleonasm într-un grup de doar trei cuvinte:

OCTOCORALIÉR, *octocoralieri*, s.m. (La pl.) Subclasă de **celenterate antozoare marine** coloniale cu opt tentacule; (și la sg.) animal din această subclasă. (**ANTOZOÁR**, *antozoare*, s.n. [La pl.] Clasă de **celenterate marine** care cuprinde polipii izolați sau grupați în colonii; coralier [*Anthozoa*]; [și la sg.] animal din această clasă.)

Pe de altă parte, la lipsa din definiția unui cuvânt a valorii morfologice cu care este utilizat în explicarea altor vocabule se poate adăuga (chiar mai grav) lipsa sensului:

SPERMATÍDĂ, *spermatide*, s.f. (Biol.) Celulă **germinală** masculină rezultată prin diviziunea spermatocitului. (**GERMINÁL** s.m. A șaptea lună a anului, de la 21 martie la 18 aprilie, în calendarul adoptat în timpul Revoluției Franceze din 1789–1794.)

Și tot aici vom face referire și la situațiile în care o definiție trimite la un număr de sens inexistent al altei definiții:

MALARIOLOGIE s.f. Ramură a medicinei care studiază prevenirea și tratarea malariei; paludologie (2).

PALUDOLOGIE (Med.) Malarologie.

(Menționăm că flexiunea de genitiv neconformă cu norma de scriere [„medicinii” – vom reveni pe această temă], în cazul primei definiții, precum și scrierea greșită a unicului cuvânt ce reprezintă cea de-a doua definiție aparțin lucrării pe care o avem aici în atenție.)

*
* *

Un alt aspect asupra căruia am vrea să ne oprim privește circularitatea – altminteri, o caracteristică firească a dicționarilor. Sunt însă și situații când acest concept îmbracă o formă inacceptabilă într-o lucrare lexicografică – e vorba de așa-numita *circularitate absolută*. Iată câteva exemple:

ACT, *acte*, s.n. **1. Document** eliberat, emis etc. de o autoritate prin care se atestă un fapt, o obligație, identitatea cuiva etc.

DOCUMENT, *documente*, s.n. **1. Act** prin care se adevărește, se constată sau se preconizează un fapt, se conferă un drept, se recunoaște o obligație.

RECIPIENT, *recipiente*, s.n. **Vas** destinat pentru păstrarea și transportarea unui lichid, a unui gaz sau a unui material solid sub formă de granule sau de pulbere.

VAS, *vase*, s.n. **1. Recipient** de sticlă, de metal, de lemn, de pământ etc., de diferite forme și mărimi, care servește la păstrarea (și transportul) lichidelor, al unor materii solide sau ca obiect de ornament.

CĂMERĂ, *camere*, s.f. **1. Încăpere** într-o clădire; **odaie**.

ÎNCĂPÉRE, *încăperi*, s.f. **Cameră, odaie**.

ODĂIE, *odăi*, s.f. **1** (Pop.) **Cameră, încăpere**,

unde definițiile grupate de noi funcționează într-un cerc vicios, prin trimiterea reciprocă și exclusivă de la una la cealaltă (sau celelalte).

De asemenea, rămânând pe tărâmul circularității (*mediate*, de data aceasta), apreciem drept contraindicată (ca să nu zicem de neacceptat) definirea unor așa-numite adjective provenite din participii utilizând chiar participiul de origine:

CALCOGRAFIÁT, *-Ă, calcografiăți, -e*, adj. Care a fost **calcografiat**.

OMORÁT, *-Ă, omorâți, -te*, adj. (Adesea substantivat) Care a fost **omorât**, ucis; mort.

*
* *

Prezentăm și o eroare depistată într-o definiție realizată prin incluziune (sau hiperonimică), unde (ca urmare a unei neatenții, nu ne îndoim) ca gen proxim în definirea unui substantiv este utilizat un verb:

CONEXÁRE, *conexări*, s.f. ♦ (Jur.) **A uni** pentru a fi soluționate împreună, în același dosar, două sau mai multe pricini între care există conexitate.

(De altfel, precizăm că este unica inadvertență de acest fel întâlnită de noi în lucrarea de care ne ocupăm aici.)

*
* *

Dacă mai sus ne-am raportat la caracterul explicativ și general al *DEX*-ului, în continuare ne vom îndrepta atenția și asupra caracterului său normativ. Astfel, ediția „revăzută și adăugită” – 2009 ne anunță cu privire la „punerea de acord ... cu normele ortografice, ortoepice și de punctuație din ... *DOOM*”.

Vom trata problema sub două aspecte. Primul ia în considerare normativele rămase nemodificate (aceleași în cele două ediții ale *DOOM*), iar al doilea aspect are în vedere modificările introduse de *DOOM*².

În ceea ce ne privește, putem fi de acord cu o atitudine de înțelegere față de posibilitatea apariției unor anumite „scăpări” (poate chiar inerente, până la un anumit punct, într-o lucrare de asemenea amploare). Însă numărul acestor erori este mult prea mare. Iar când o greșeală se mai și repetă (uneori chiar sistematic), situația devine, din punctul nostru de vedere, greu de acceptat. Dăm câteva asemenea exemple (pentru început, dintre cele raportate la normele impuse de prima ediție a *DOOM*-ului și păstrate în următoarea), cu precizarea că nici măcar nu am folosit, în situațiile prezentate, toate ocurențele neconforme cu regulile, pe care *DEX*-ul ni le livrează:

AMIDÓN s.n. Substanță organică ce se găsește în semințele, fructele și **tuberculele** plantelor și care se folosește în industria alimentară, chimică etc.

BATÁT, -Ă, batați, -te, s.m. și f. **1.** s.m. Plantă perenă din țările calde, cu tulpina lungă, târătoare, cu frunze mari, cu flori albe sau roz, cultivată pentru **tuberculele** sale comestibile bogate în amidon, vitamine și zahăr, cartof dulce (*Ipomoea batatas*).

MANIÓC s.m. Plantă erbacee tropicală, din ale cărei **tubercule** se extrage tapioca (*Manihot esculenta*); *p. ext.* tapiocă.

TAPIÓCĂ s.f. Substanță alimentară făinoasă, extrasă din **tuberculele** maniocului, folosită în alimentația copiilor.

(Corect, desigur, ca formă de plural, **tuberculi**.)

AJŪN, ajunuri, s.n. **1.** Zi sau, *p. ext.*, perioadă de timp care **precede** un eveniment.

TEOGONÍE, teogonii, s.f. (În religiile politeiste) Nașterea zeilor, ca act care **precede** cosmogonia.

ANTECEDENT, -Ă, antecedenți, -te, s.n., adj. (La pl.) Simptome (personale sau ereditare) care **preced** o boală și care trebuie să fie cunoscute de medic în vederea stabilirii diagnosticului și a tratamentului.

MAJORÉTĂ, majorete, s.f. Fiecare dintre tinerele care, îmbrăcate în uniforme asemănătoare celei de toboșar, **preced** o defilare, deschid un spectacol, susțin o echipă sportivă etc., executând în ritmul muzicii pași de dans sau figuri de jonglerie.

(Neputându-ne abține să marcăm și ridicolul ultimei definiții, referitor la „uniforma de toboșar”, corect, pentru vocabula avută în atenție, ca formă de indicativ prezent, persoana a III-a, atât pentru singular, cât și pentru plural – **precedă**.)

CUTIREACȚIE, cutireacții, s.f. Test care constă în provocarea unei reacții cutanate **inflamatorii**, utilizat pentru diagnosticarea diferitelor boli.

DERMATÍTĂ, dermatite, s.f. **1.** Inflamație a pielii; (la pl.) nume generic dat unei grupe de maladii **inflamatorii** ale pielii; dermită.

HEPATÍTĂ, hepatite, s.f. Denumire generică dată afecțiunilor **inflamatorii** de natură virotică, microbială sau toxică ale ficatului.

STRICTŪRĂ, stricturi, s.f. (Med.) Strâmtare a unor canale din organism (ca urmare a unor leziuni **inflamatorii**, cicatrice etc.).

(Corect, ca formă de feminin, atât la singular, cât și la plural – **inflamatoare**.)

Nici în ceea ce privește concordanța cu normele introduse (sau modificate) de *DOOM*² lucrurile nu stau mai bine. Iată, din multitudinea de potențiale exemple, câteva care se repetă pe scară largă:

INDISPUS, -Ă, *indispuși*, -se, adj. Care nu este **bine dispus**, care este supărat, mâhnit.

ÎNVESELIT, Ă, *înveseliți*, -te, adj. Care a devenit vesel, **bine dispus**.

JOVIÁL, -Ă, *joyiali*, -e, adj. **Bine dispus**, vesel, voios, glumeț, comunicativ.

NEDISPUS, -Ă, *nedispuși*, -se, adj. Care nu este **bine dispus**, care este supărat, mâhnit.

(Scrierea corectă – **binedispus**.)

LEÁNDRU, *leandri*, s.m. Arbust **mediteranean**, înalt până la cinci metri, cu frunze lanceolate și cu flori albe, gălbui sau roșii plăcut mirositoare, cultivat la noi ca plantă ornamentală (*Nerium oleander*).

MIGDÁL, *migdali*, s.m. Pom fructifer **mediteranean**, din familia rozaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori albe sau trandafirii și cu fructe drupe comestibile (*Amygdalus communis*).

PÁLIUR, *páliuri*, s.m. Arbust spinos de origine **mediteraneană**, din al cărui lemn greu, dur și elastic se fac cozi de unelte (*Paliurus spina-christi*).

RÓȘCOV, *roșcovi*, s.m. Mic arbore din familia leguminoaselor, originar din Arabia, cultivat în regiunea **mediteraneană**, cu frunze compuse, cu foliole eliptice, persistente, cu fructe (păstăi) lungi, dulci și comestibile (*Ceratonia siliqua*).

(Corect – **mediteraneean, mediteraneeană**.)

COÁMĂ, *coame*, s.f. ♦ Linie de intersecție (orizontală sau oblică) a două **versante** de acoperiș.

DÓLIE, *dolii*, s.f. 1. Șanț sau unghi format la intersecția a două **versante** de acoperiș.

JILÍP, *jilipuri*, s.n. Construcție în formă de jgheab, făcută din pământ, din bârne, din beton etc. pe **versantele** cu pante ale munților și dealurilor, folosită pentru scoaterea, prin alunecare, a buștenilor tăiați din pădure.

(De notat, în acest caz, și prezența pleonasmului – **versantele cu pante**:

VERSANT, *versanți*, s.m. Coastă a unui munte sau a unui deal; **pantă**.)

ZÁNOÁGĂ, *zânoage*, s.f. 1. Depresiune circulară cu **versante** prăpăstioase în zona munților înalți; căldare.

(Așadar, după normele modificate de *DOOM*², unica formă de plural acceptată – **versanți**.)

BRONHOFONÍE s.f. Rezonanță puternică a vocii și a respirației la bolnavii de pneumonie, bronșită, **astmă** etc.

NÁDÚF, (3) *nădufuri*, s.n. (Pop.) Senzație de greutate în respirație, care constituie simptomul mai multor boli; sufocare, înecăciune; *spec. astmă*.

STENAHORÍE s.f. (Înv.) 1. Greutate în respirație, năduf; **astmă**.

STROH s.n. (Reg.) 1. Rămășiță de fân (sfărâmat) cu care se fac (la țară) inhalații pentru bolnavii care suferă de **astmă**, bronșită etc. și baie pentru copii.

(Corect – **astm**.)

EX ABRUPTO loc. adv. **Dintr-o dată**, brusc, pe nepregătite.

HORP interj. (Reg.) Cuvânt care imită zgomotul pe care îl face cineva când soarbe **dintr-o dată** și repede.

ÎMBUCÁ, *imbuc*, vb. I. 1. Tranz. A mânca (în grabă, ce se nimerește); a înghiți ceva **dintr-o dată**.

RÁSUFLÁRE, *răsuflări*, s.f. ♦ Loc. adv. *Dintr-o răsuflare* = **dintr-o dată**, repede.

(Noua scriere corectă – **dintr-odată**.)

CÁLÁÚZÁ, *călăuze*, s.f. 2. Persoană care **îndrumează** într-o acțiune, într-un domeniu de cercetare etc.; conducător, îndrumător.

DIRECTÓR¹, -OÁRE, *directori, -oare*, adj., s.f., s.n. ♦ Fig. Care indică linia de conduită, care **îndrumează** (activitatea).

LUMINÓS, -OÁSĂ, *luminoși, -oase*, adj., s.f. **4**. Fig. Care călăuzește, **îndrumează**; demn de urmat.

REGULATÓR, -OÁRE, *regulatori, -oare*, adj., s.n., s.m. și f. **1**. Adj. Care regulează, sistematizează, care stabilește regularitatea unei mișcări sau a unei funcții, care **îndrumează** sau conduce. **4**. S.m. și f. Persoană care stabilește, **îndrumează** sau conduce un sistem de reglare.

(După *DOOM²*, singura formă acceptată de indicativ prezent, persoana a III-a – **îndrumă**.)

DEFINITÍV, -Ă, *definitivi, -e*, adv. ♦ *Hotărâre definitivă* = hotărâre a unui organ de jurisdicție împotriva căreia nu mai există **nici o** cale ordinară de atac (apel, recurs).

GHIÓTURA s.f. art. (În loc. adv.) *Cu ghiotura* = în număr, în cantitate mare; fără **nici o** deosebire; cu grămada.

ÎMPĂRȚÍ, *împárt*, vb. IV ♦ Expr. *A nu avea ce împărți* sau *a nu avea nimic de împărțit* (cu cineva) = a nu avea **nici o** legătură, nimic comun (cu cineva).

ÚȘĂ, *uși*, s.f. ♦ Expr. *A lăsa* (pe cineva) *după ușă* = a nesocoti (pe cineva), a nu da (cuiva) **nici o** atenție.

BÁTE, *bat*, vb. III ♦ Expr. *A bate* (*pasul*) *pe loc* = a nu realiza **nici un** progres într-o acțiune, a nu înainta într-o problemă.

ERIJÁ, *eríjez*, vb. I Refl. (Urmat de determinări introduse prin prep. „în”) A-și atribui fără **nici un** drept o situație, un rol care conferă autoritate, a se da drept..., a voi să treacă drept...

HÁU¹, *hăuri*, s.n. ♦ Expr. (Pop.) *Cât (e) hăul* = niciodată; cu **nici un** preț.

NUD, Ă, (**1, 3, 4**) *nuzi, -de*, adj., (**2**) *nuduri*, s.n. **1**. Adj. (Despre oameni sau despre corpul lor) Fără **nici un** veșmânt, complet dezbrăcat, gol.

(Corect, după noile norme, atunci când e vorba de adjective pronominale – **nicio, niciun**.)

Pe de altă parte, trebuie spus că inadvertențele ce țin de normarea limbii întâlnite în *DEX* nu se limitează la genul de exemple pe care le-am oferit mai sus. Ele includ multiple alte deficiențe de natură gramaticală sau chiar de punctuație. O parte dintre acestea pot fi puse, desigur, pe seama neatenției, și nu ne-am propus, așa cum precizam la începutul acestui material, să facem un inventar al lor. Din păcate însă, sunt și situații când aceste neajunsuri conduc la denaturarea sensului unei definiții. Iată un asemenea exemplu:

MAGNETON, *magnetoni*, s.m. (Fiz.) Unitate de măsură pentru magnetismul electronului și a nucleelor atomice.

(Acordul corect al articolului posesiv [genitival], în acest caz – **al**).

*
* *

Trebuie să precizăm că nu ne vom lansa, cu această ocazie, în analize care țin de un „reglaj fin” al definiției. Și aici avem în vedere aspecte precum: măsura în care cantitatea de informație semantică la care se face apel în cazul definițiilor logice (prin incluziune) este suficientă (sau nu – definiții hipo-/hiperspecifice); modul în care sunt ordonate, în succesiune, sensurile în cadrul cuvintelor polisemantice; unitatea (sau lipsa acesteia) în alegerea genului proxim pentru definirea cuvintelor aparținând aceleiași paradigme lexico-semantică; (in)consecvența în precizarea

mărcilor de uzaj pentru vocabule cu statut lexico-semantic similar; măsura în care se justifică definirea perifrastică (aproape) identică pentru perechi (sau chiar lanțuri) de sinonime (în unele cazuri aflate chiar în proximitate); alternarea definițiilor de tip științific/preștiințific pentru termeni specializați aparținând aceluiași domeniu etc. Apreciem că o asemenea abordare ar face notă discordantă cu tipurile de erori de care ne-am ocupat până acum.

*
* *

Nu am vrea totuși să încheiem fără a ne referi la un aspect care ni se pare de asemenea important a fi adus în atenție, în contextul temei pe care ne-am propus-o aici, și anume definițiile metalingvistice.

Astfel, dacă în ceea ce privește prepozițiile și conjuncțiile, articolele și pronumele de diverse tipuri, precum și interjecțiile, apreciem că asemenea definiții își găsesc pe de-a-ntregul justificarea, în cazul substantivului lucrurile trebuie nuanțate.

Pe de o parte, avem în vedere diminutivele și augmentativele, numele generice și chiar situațiile în care diferența specifică nu apare sau când (din motive întemeiate) informația care însoțește hiperonimul nu este suficientă pentru individualizare. În aceste cazuri, definițiile metalingvistice sunt posibile și poate chiar indicate (nu ne-am propus să dezvoltăm un asemenea subiect cu acest prilej).

Pe de altă parte (exceptând, așadar, împrejurările enumerate mai sus în care se poate afla un substantiv), considerăm ca nejustificată alegerea de a apela la o astfel de definiție în detrimentul celei perifrastice. Astfel, apreciem că în cazul unor vocabule precum

ADVENTÍSM s.n. **Numele** unei doctrine religioase practicate de o sectă creștină care predică „a doua venire” apropiată a lui Hristos.

MATRIARHÁT s.n. **Denumire** a perioadei comunei primitive, caracterizată prin stabilirea apartenenței la gintă pe linia descendenței materne.

definițiile firești ar fi fost „Doctrină religioasă practică [...]”, respectiv „Perioadă a comunei primitive [...]”.

Un edificator exemplu privind recurgerea neavenită la definițiile de factură metalingvistică apreciem că îl constituie paradigma lexico-semantică a literelor alfabetului grec. Am ales să o reproducem integral, deoarece, pe lângă faptul că ne susține afirmațiile referitoare la alternanța nejustificată a definițiilor metalingvistice/perifrastice – împărțite, în acest caz, „echitabil”, 8/9 –, ne oferă prilejul de a prezenta și alte două aspecte pe care le considerăm în neregulă: pe de o parte, că alfabetul în discuție nu este avut în vedere în integralitatea lui, ci doar selectiv (17 litere), iar pe de altă parte, cum o paradigmă lexico-semantică ce poate fi delimitată fără echivoc este tratată definițional într-un mod eterogen greu de acceptat:

ÁLFA¹, *alfa*, s.m. **1.** Numele primei litere a alfabetului grecesc, corespunzătoare sunetului „a”.

BÉTA, *beta*, s.m. **1.** A doua literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului *b*.

DÉLTA, *delta*, s.m. A patra literă a alfabetului (sic!) grecesc (în formă de triunghi).

GÁMA, (**1**) *gama*, s.m., s.f., **1.** S.m. A treia literă a alfabetului grecesc (folosită adesea și ca simbol în matematică, fizică etc.).

ÍPSILON, *ipsilon*, s.m. Numele celei de a douăzecea litere a alfabetului grecesc (și neogrec), corespunzând sunetului „i”.

KÁPPA, *kappa*, s.m. Numele celei de a zecea litere a alfabetului grecesc (și neogrec), corespunzând sunetului *k*. **2.** Sunet notat cu această literă.

LÁMBDA, *lambda*, s.m. Numele celei de a unsprezecea litere a alfabetului grecesc (și neogrec), corespunzând sunetului *l*.

MIU, *miu*, s.m. Numele literei *m* din alfabetul grecesc.

NIU, *niu*, s.m. Cea de a treisprezecea literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului „n”.

OMÉGA, *omega*, s.m. Numele ultimei litere a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului *o*.

OMICRÓN, *omicron*, s.m. A cinsprezecea (sic!) literă a alfabetului grecesc (și neogrecesc), corespunzând sunetului „o”.

PI⁴, *pi*, s.m. Numele celei de-a șaisprezecea litere din alfabetul grecesc (π), corespunzătoare literei românești *p*; sunet notat cu această literă.

PSI, *psi*, s.m. A douăzeci și treia literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetelor *ps*.

RO, *ro*, s.m. A șaptesprezecea literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului *r*.

SÍGMA, *sigma*, s.m. Numele celei de-a optsprezecea litere a alfabetului grecesc corespunzând sunetului *s*.

TÉTA, *teta*, s.m. A opta literă a alfabetului grecesc.

ZÉTA, *zeta*, s.m. A șasea literă a alfabetului grec corespunzând sunetului *z*.

*
* *

În pofida tuturor acestor deficiențe, apreciem că, la vremea lui, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)* a fost, în liniile sale generale, o lucrare de calitate – dovada constând și în impunerea sa drept marcă de referință a lingvisticii românești. Considerăm însă că la o eventuală nouă ediție, odată cu actualizarea listei de cuvinte și consemnarea sensurilor nou apărute în limbă, trebuie să se procedeze și la eliminarea sau măcar reducerea drastică a unor asemenea erori inacceptabile pe care ne-am propus să le relevăm prin acest material.

DÉFICIENCES DÉFINITIONNELLES DANS LE DICTIONNAIRE EXPLICATIF DE LA LANGUE ROUMAINE (DEX)

(Résumé)

Ce texte passe en revue les types d'erreurs les plus flagrantes repérés par l'auteur de cet article en ce qui concerne la définition lexicographique dans le *Dictionnaire explicatif de la langue roumaine (DEX)*; le but déclaré de sa démarche est celui de la constituer comme un indicateur qui contribue à améliorer la situation dans la perspective d'une nouvelle édition de ce dictionnaire-étalon de la langue roumaine.

Cuvinte-cheie: *DEX*, caracter explicativ, general, normativ, erori definiționale.

Mots-clés: *DEX*, caractère explicatif, général, normatif, erreurs définitionnelles.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13*